

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

GTAMP 04.51.53

<https://doi.org/10.51889/2021-3.1728-8940.08>

М.Д. Қалмуханбетова¹, М.К. Шнарбекова^{1*}

¹ *әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

СТУДЕНТТЕРДІҢ БІЛІМ КӨШІ-ҚОНЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫН ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақала қазақстандық студенттердің халықаралық және ішкі көші-қонының жаңа тенденциясын әлеуметтанулық зерттеу нәтижелерін талдау негізінде анықтауға бағытталған. Авторлар тақырып аясында шетелдік және отандық зерттеулерге баса назар аудара отырып, Қазақстанда студенттердің халықаралық және ішкі көші-қонының қысқа және ұзақ мерзімді себеп-салдарын эмпирикалық зерттеу қажеттілігін айқындайды. Мақалада қазақстандық студенттердің халықаралық және ішкі көші-қонының статистикалық мәліметтеріне сапалы талдау жасалады, ішкі және сыртқы көші-қонның негізгі себептері анықталады және оның кері салдарын алдын алу жолдары теориялық талданады. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің 2020-2021 жылдарға арналған Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша жастардың білім беру көші-қонының себептері мен салдарлары талданады.

Түйін сөздер: білім беру, көші-қон, студенттер, студенттердің халықаралық мобильдігі, мобильдік, білім берудің интернационалануы.

Қалмуханбетова М.Д.¹, Шнарбекова М.К.^{1}*

¹ *Казахский национальный университет имени аль-Фараби
г. Алматы, Казахстан*

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРИЧИН И ПОСЛЕДСТВИЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ МИГРАЦИИ

Аннотация

Статья направлена на выявление новых тенденций международной и внутренней миграции казахстанских студентов на основе анализа результатов социологического исследования. Авторы, уделяя особое внимание зарубежным и отечественным исследованиям в рамках темы, определяют необходимость эмпирического исследования краткосрочных и долгосрочных причин международной и внутренней миграции студентов в Казахстане. В статье проводится качественный анализ статистических данных международной и внутренней миграции казахстанских студентов, выявляются основные причины внутренней и внешней миграции и теоретический анализ путей предупреждения ее негативных последствий. Анализируются причины и последствия образовательной миграции молодежи по данным Национального бюро статистики Агентства Республики Казахстан по стратегическому планированию и реформам на 2020-2021 годы.

Ключевые слова: образование, миграция, студенты, международная мобильность студентов, мобильность, интернационализация образования.

M. Kalmukhanbetova¹, M. Shnarbekova^{1}*

¹ *Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty*

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE CAUSES AND CONSEQUENCES OF STUDENT EDUCATIONAL MIGRATION

Abstract

The article is aimed at identifying new trends in international and internal migration of Kazakhstani students based on the analysis of the results of a sociological study. The authors, paying special attention to foreign and domestic research within the framework of the topic, determine the need for an empirical study of the short-and long-term causes of international and internal migration of students in Kazakhstan. The article provides a qualitative analysis of statistical data on international and internal migration of Kazakhstani students, identifies the main causes of internal and external migration and a theoretical analysis of ways to prevent its negative consequences. The author points out the lack of empirical research and the need to conduct research on the identification of new trends in the causal relationships of international and internal migration of students in Kazakhstan with an emphasis on foreign research within the framework of the topic.

Keywords: education, migration, students, international student mobility, mobility, internationalization of education.

Кіріспе.

Қазақстанда көші-қонның негізгі себеп-салдары адамдардың жұмыс табуы мен білімін жетілдірумен тікелей байланысты. Әсіресе, елде бұл себептермен байланысты студент жастардың ішкі және сыртқы миграцияға ұшырауы кеңінен таралған. Демографиялық өзгерістер мен экономикалық қайта құру жағдайында шетелдік студенттерді, әсіресе, жоғары оқу орындарының студенттерін жалдау жоғары білікті мамандардың көші-қонын басқарудың кең стратегиясының бөлігі ретінде дамыған елдердің назарын аударуда. Студент жастардың халықаралық көші-қон үрдісіне ұшырауы дамыған елдердің шетелдік студенттер үшін бәсекелесетін түрлі бағдарламалардың болуы және білімнің үстемдік алуымен байланысты. Жастардың аңсаған мамандықтарының иесі болуы мен мәртебесі жоғары университеттің студенттері атануы студент жастар арасында шетелге қоныс аударуға деген күшті мотивация болып табылады.

Студенттер шетелде жоғары білімнің кем дегенде бір бөлігін (бакалавр, магистратура, докторантура немесе постдокторантура) алуға көбірек қызығушылық танытады. Студент үшін шетелде оқудың негізгі артықшылығы - жоғары сапалы білім алу немесе олардың туған елінде қол жетімді емес мамандандықтың иесі болуы. Халықаралық білім беру тәжірибесі болашақ еңбек нарығына шығу мүмкіндіктері үшін пайдалы мәдениетаралық құзыреттіліктің маңызды атрибуты болып саналады.

Бүгінгі жаһандық экономика постиндустриалды білім экономикасы ретінде сипатталады, онда білімді, жоғары білікті және икемді жұмыс күшін өсіру саласындағы «біліми артықшылығы» экономикалық өркендеу үшін маңызды актив ретінде танылады. Халықаралық көші-қон үрдісіндегі студенттер Қазақстан сынды дамушы елдерде оқу бітіргеннен кейін елге келіп жұмыспен қамтылу барысында жоғары көрсеткіштерге (жалақы, мәртебе, құзыреті бойынша) ие болады. Қазіргі кезде дамыған елдің оқу орнында алған диплом өз елінде немесе өзге елдерде жұмыс іздеуге инвестиция ретінде қарастырылады. Дәл осы мысал ішкі көш-қон

үрдісіне де тән. Себебі, Қазақстанның ірі қалаларында мәртебесі ел ішінде жоғары, халықаралық стандарттарға сай келетін және әлемде жоғары рейтингі бар оқу орындар қатарына кіретін академиялық білім беру ордалары кездеседі. Сәйкесінше студенттер ел ішінде ірі қаладағы жоғары оқу орындарына немесе шетелдегі оқу орындарына сапалы білім іздеп, өздерінің болашағына инвестиция құю мақсатында көші-қон үрдісінің белсенді акторларына айналады. Авторлар осы себептерді эмпирикалық зерттеу нәтижесінде нақтылау мақсатын негізге ала отырып, қазақстандық студенттердің халықаралық және ішкі көші-қонының себеп салдарындағы қазіргі тенденцияны ашып көрсетуге бағытталады.

Әдіснама.

Қазақстан студенттерінің қазіргі білімі көші-қон тенденциясын зерттеу теориялық-әдістемелік, салыстырмалы-тарихи және контекстуалдық негізде жүргізілді. Шетелдік тәжірибе мен тақырып бойынша ғылыми әдебиеттерге сапалық талдау жасалынды. Сонымен қатар, Шпрингер базасынан тақырып аясындағы ғылыми мақалалар сараланады. Зерттеудің әдіснамалық негізі синтездеу, абстракциялау, жалпылау ғылыми әдістерін қамтиды.

Статистикалық мәліметтерді талдау.

1991 жылы Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Қазақстан Республикасы өзін тәуелсіз ел ретінде әлемде орын алды, сол кезден бері Қазақстанда ішкі және сыртқы көші-қон мәселелері туындап, алдымен ол статистикалық талдаудан өтті. Статистикалық талдау Қазақстандағы миграция үрдісі туралы егжей-тегжейлі мәліметтерді он жылдық санақ арқылы нақтылай отырып, бұл үрдіске әсер еткен факторлар мен негізгі себеп-салдары топтастырылды.

2009 жылғы халық санағының деректері Қазақстанның қазіргі уақытта тарихи жоғары көші-қон кезеңін өткеріп жатқанын көрсетеді. Жалпы қарқындылық азиялық стандарттар бойынша қалыпты болып қалғанымен, 1990 жылдардан бастап айтарлықтай өсу байқалды. Өкінішке орай 2019 жылы халық санағы кейінге қалдырылып, 2021 жылдың соңында жаңа мәліметтермен толықтырылады деп күтілуде. Сол кезде тақырып аясында арнайы толық статистикалық мәліметтерге талдау жүргізетін боламыз, әзірге 2020 жылдың желтоқсанында алынған мәліметтерге сүйене отырып, бір жылдық ішкі және сыртқы көші-қонның себептері бойынша мәліметтеріне статистикалық талдау жасалды (1-кесте).

1- кесте. Қазақстандағы көші-қон бойынша статистикалық мәліметтер

	көші-қон айырымы	келгені	кеткені
Барлығы	-17 663	856 618	874 281
0	-106	5 091	5 197
3 - 5	-1 202	49 697	50 899
0 - 6	-2 374	101 877	104 251
7 - 17	-3 470	118 326	121 796
0 - 13	-5 047	178 318	183 365
0 - 15	-5 607	196 925	202 532
16 - 62(59,4)	-11 705	603 223	614 928
63(59,5) +	-351	56 470	56 821

1-кестеде берілген Ұлттық статистика бюросының мәліметіне сүйене отырып, 2020 жылы Қазақстанда көші-қон процесіне ұшырағандар саны 1 730 899 адам. Олардың ішінде сыртқы көші-қон үрдісінде елге келгендері – 11 477 адам, ал елден кеткендері – 29 110 адам, ал ішкі көші-қон үрдісінде болғандар адамдар саны – 1 690 342 тең, яғни көші-қон айырымы бұл көрсеткіш бойынша нөлге тең. Ішкі немесе сыртқы көші-қон үрдісінде әрдайым жастық, жыныстық және ұлттық ерекшеліктермен қатар себеп-салдарлық ерекшеліктер де ескеріледі.

1-кестеде берілген мәліметтерде жас айырмашылығы бойынша көші-қон үрдісіне ұшырағандардың тұрғылықты жерінен көшіп кетушілерінің саны басым екендігі байқалады, әсіресе 16-62 жас аралығындағы адамдар арасында көші-қон айырымы үлкен көрсеткішке ие, яғни ол 11 705 адамға тең.

Мақаланың негізгі мақсатына сәйкес адамдардың халықаралық немесе ішкі көші-қон үрдісіне баруының негізгі себептері жұмыспен немесе оқумен тікелей байланысты. Келесі кестеде ҚР Ұлттық статистика бюросының 2020 жылғы мәліметтеріне сәйкес Қазақстандағы көші-қон үрдісінің себеп-салдары көрсетілген (2-кесте) [1, б.365].

2-кесте. Қазақстандағы көші-қон бойынша көшіп келгендердің себеп-салдары

Барлық аймақтар	Жұмысқа байланысты	Оқуға байланысты	Басқа	Барлығы
Қазақстан Республикасы	30 573	6 655	622 465	659 693
Ақмола	1 313	212	24 401	25 926
Ақтөбе	544	179	25 164	25 887
Алматы	1 602	365	77 182	79 149
Атырау	413	89	14 853	15 355
Батыс Қазақстан	709	175	20 239	21 123
Жамбыл	996	119	28 196	29 311
Қарағанды	900	317	30 934	32 151
Қостанай	884	208	21 252	22 344
Қызылорда	455	123	18 060	18 638
Маңғыстау	766	144	24 310	25 220
Павлодар	674	150	19 503	20 327
Солтүстік Қазақстан	523	101	13 315	13 939
Түркістан	4 205	312	60 842	65 359
Шығыс Қазақстан	1 519	329	29 155	31 003
Нұр-Сұлтан қаласы	8 982	1 910	83 716	94 608
Алматы қаласы	4 711	1 303	88 510	94 524
Шымкент қаласы	1 377	619	42 833	44 829

Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының мәліметіне сәйкес, Қазақстаннан 2020 жылы 659 693 адам түрлі себептермен, соның ішінде жұмыс және оқу мәселесімен байланысты тұрғылықты жерін ауыстырған. Оқуға байланысты қоныс аударғандар саны 6 655 адам, оның басым бөлігі Нұр-Сұлтан (1910 адам), Алматы (1303 адам) және Шымкент (619 адам) қалаларына көшіп келгендер.

3-кесте. Қазақстандағы көші-қон бойынша көшіп кеткендердің себеп-салдары

Барлық аймақтар	Жұмысқа байланысты	Оқуға байланысты	Басқа	Барлығы
Қазақстан Республикасы	30 381	6 642	634 726	671 749
Ақмола	1 879	429	26 279	28 587
Ақтөбе	867	221	26 338	27 426
Алматы	2 713	644	85 682	89 039
Атырау	399	149	15 468	16 016

Батыс Қазақстан	812	257	22 158	23 227
Жамбыл	1 499	356	35 244	37 099
Қарағанды	1 440	387	37 428	39 255
Қостанай	1 214	299	24 884	26 397
Қызылорда	904	277	21 038	22 219
Маңғыстау	541	163	21 969	22 673
Павлодар	977	206	22 678	23 861
Солтүстік Қазақстан	822	202	16 699	17 723
Түркістан	5 140	884	73 306	79 330
Шығыс Қазақстан	2 032	555	38 029	40 616

Ұлттық статистика бюросының мәліметі бойынша әртүрлі себептермен Қазақстанның аймақтарынан көшіп кеткендердің жалпы саны 671 749 адамға тең, оқуға байланысты тұрақты жерлерінен көшіп кеткендер 6 642 адам, оның ішінде бірінші бестікті Түркістан облысы (884 адам), Нұр-Сұлтан (775 адам) және Алматы (644 адам) қалалары, Шығыс Қазақстан (555 адам) және Ақмола (429 адам) облыстары құрайды.

Қазақстанда жоғары білімнің интернационалануы.

Соңғы екі онжылдықта жоғары білімнің интернационализациясы саясаткерлер, әкімшілер және зерттеушілер арасында айтарлықтай қолдау тапты. Халықаралық перспективаны немесе қызметті жоғары білімге біріктіру әрекеттері студенттермен алмасу, сервистік оқыту және халықаралық филиалдар сияқты бастамаларға әкелді. сәйкесінше бұл сырттан көшіп келуші студенттер мен ішкі миграцияға тікелей әсер етеді.

Интернационализация жағдайында дискурс негізінен студенттердің мобильділігіне, атап айтқанда, орталықта білім алу үшін шеткері жерлерден кететін таланттар ағымына бағытталған. Осы Қазақстандағы жоғары білімді интернационалдандыру тақырыбын Дж. Т. Ли және А. Кужабекованың «Академиялық мобильділіктің ядродан периферияға кері ағыны: Қазақстанда жұмыс істейтін халықаралық оқытушыларды ынталандыру» атты мақаласында ашып көрсетіледі [2, б.369].

Қазақстанның 1991 жылы Кеңес одағынан тәуелсіздік алған сәттен бастап өзінің жоғары білімін белсенді интернационалдандыру тарихы бар. 1993 жылы Үкімет бүгінде студенттердің мобильділігін қаржыландыруды жалғастыратын ауқымды стипендиялық бағдарламаны іске қосты. Студенттердің келу мобильділігі төмен болып қалуда: негізінен студенттер Орталық Азиядан келеді. Қазіргі уақытта Болон процесі жоғары білімнің интернационализациясы туралы дискурста басым, сондықтан көптеген саясаткерлер мен әкімшілер осы екі процесті анықтайды.

Мақалада көрсетілген Халықаралық университеттер Қазақстандағы жоғары білімді интернационалдандырудың ең батыл стратегияларын ұсынады, өйткені институционалдық құрылысқа және ұзақ мерзімді жоспарлауға айтарлықтай ресурстар жұмсалады. 1992 жылы Қазақстанда КИМЭП атты жеке Халықаралық университет құрылды. Бұл жеке университет американдық жоғары білім үлгісімен құрылды және негізінен Қазақстаннан тыс жерлерде оқытушылардан басталды. Мысалы, канадалық Макгилл университеті 1998 жылы КИМЭП халықаралық атқарушы орталығын құруға көмектесті. КИМЭП құрылғаннан кейін көп ұзамай Қазақстан Үкіметі Түркия Үкіметімен тығыз ынтымақтастықта Ахмет Яссауи университеті мен Сүлейман Демирел университетін құрды. Бұл мекемелер екі ел арасындағы тарихи және мәдени байланыстарды растады.

Келесі ірі жаңа халықаралық университет 2000 жылы құрылған Орталық Азия университеті. Кейінне, Қазақ-Британ техникалық университеті 2001 жылы екі ел үкіметтері арасындағы тығыз серіктестік нәтижесінде құрылды. Мүдделі тараптар Британ кеңесін, тау-кен өндіру саласында жұмыс тәжірибесі бар Ұлыбритания университеттерін, сондай-ақ Қазақстан Үкіметінің бірнеше министрліктерін және жұмыс берушілерді қамтиды.

2010 жылы Қазақстан Назарбаев Университетін (НУ) еліміздің флагмандық университеті ретінде құрып, халықаралық университетке ең елеулі инвестициялар жасады. Висконсин-Мэдисон университетімен, Кембридж университетімен және Сингапур Ұлттық университетімен тығыз серіктестік қарым-қатынасты жарнамалайды. НУ профессорлық-оқытушылық құрамының мүшелері негізінен шамамен 40 түрлі елден келген шетелдіктер.

Қазақстандағы жоғары білімді интернационалдандыру жұмыстары студенттер арасында ішкі және сыртқы көші-қонды дамытты. Себебі, халықаралық білім беру орталықтарының бағдарламалары негізінде қазақстандық студенттер шетелдік жоғары оқу орындарында өздерінің оқуларын академиялық бағытта жалғасыртуға мүмкіндік ашты. Мысалы, аталмыш оқу орындарын бітірген түлектер магистратура немесе докторантура бағдарламалары аясында дамыған елдердің сапалы білім беретін атақты оқу орындарына оқуға түсіп, сол елдерге көшті. Немесе, жақын шетелдің студенттері аталмыш университеттердің білім сапасына қызығып, оқуға Қазақстанға келді. Осы сынды мысалдар келесі бөлімдерде ашылып зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып қарастырылады.

Қазақстандық студенттердің ішкі көші-қонының себептері мен оны реттеу.

Қалалардың әлеуметтік-экономикалық тұрғыда тез өсуі ішкі көші-қонның көбеюіне әсер ететін бүкіләлемдік құбылыс екені анық. Алайда оның зардаптары ауылдық жерлерге тікелей әсер етеді, себебі бұл танымал проблемаларға, әсіресе «ақыл-ойдың ағуы» деп аталатын адами капиталдың жоғалуына және халықтың қартаюына әкеледі [3, б.457].

Ауылдық жерлерден қалаларға көші-қон динамикасын сипаттау үшін «Байес желісі арқылы ауылдық жерлерден қалаға көші-қонды реттеудегі саясаттың нұсқаларын зерттеу: Қазақстандағы нақты жағдайды зерттеу» атты Т. Даффхьюс, Г. Бухенридер, З. Сунның мақаласында [4, б.553] 1990-шы жылдары кеңестік білім беру жүйесінің күйреуі қалалардағы ірі орталықтандырылған оқу орындарын ғана өзгеріссіз қалдырды, олардың кейбіреулері жаңадан салынған мекемелермен толықтырылды, соның себептерінен ауылдық жерлердегі колледждердің саны күрт азайды, сәйкесінше, жоғары білім алу үшін ауылдық жерлердегі жастар ауылдан қалаға қоныс аудара бастады делінеді.

Т. Даффхьюс, Г. Бухенридер, З. Сунның зерттеулерінің нәтижесі бойынша жақсы мектептер мен жоғары оқу орындарына қол жеткізу көші-қон шешімдеріне әсер ететін маңызды фактор болып табылады, әсіресе балалы отбасылар немесе жастар үшін. Авторлар бұл факторды табысы төмен адамдарға қатысты болуы мүмкін деген болжам жасайды. Олар білім беруді кедейліктен құтқару ретінде қарастыруы мүмкін, бірақ балаларын мектепке (интернатқа) жіберуге қаражат жоқ. Балаларға арналған кеңестік стильдегі даму мүмкіндіктері (мысалы, жергілікті шахмат клубы) қала орталықтарында бар және көбінесе ауылда жоқ деп аталады. Сонымен қатар, сұхбат алушылар Нұрсұлтан қаласындағы саяси институттардың шоғырланғанын атап өтті. Бұл күш орталықтарына жақын болу олардың балаларының болашағы үшін қажет деп саналады.

Білім іздеуші жастардың қоныс аударуы оларды қалада қалып қойюына алып келеді, себебі олар қаланың ыңғайлылығына үйреніп, туған аймағымен әлеуметтік байланысын әлсіретті. Көші-қонның бұл әрекеті ғылымда «оқу үшін көші-қон» - «көші-қонға оқыту» тізбегі ретінде белгілі [5, б.271].

Қазақстанның ауылдық аудандарында адам капиталының қартаюы мен жетіспеушілігіне жауап ретінде ауылдық аймақтарды дамытуға бағытталған саясаттың арнайы шаралары ауылдық жерлерден қалаларға көші-қонды бәсеңдету, басқаша айтқанда, ауыл халқын ұстап тұру үшін құрылды. Сонымен қатар, ауылдық жерлерде білікті кадрларды ұстап қалу үшін Арнайы мемлекеттік стипендиялық бағдарламалар іске қосылды.

Қазіргі таңда Қазақстанда ауыл жастары ауылдық жерлердегі мемлекеттік мекемелер талап ететін кәсіби саланы зерттеу үшін стипендия ала алады. Сонымен қатар, қала түлектерін ауылдық жерлерге тарту жөніндегі жалпыұлттық күш-жігердің аясында Үкімет жоғары

жалақы мен субсидияланған тұрғын үйді ұсынады. Бұл бағдарламаларға қатысушылар ауылдық жерлердегі мемлекеттік органдарда 5 жыл жұмыс істеуі керек [6].

Сонымен қатар, соңғы уақытта орталықтандырылмаған оқу орындары құрылды. Ақмола облысында бұл аудандық қалаларда колледждердің ашылуына әкелді. Осылайша, жастарға жоғары білім алу үшін туған өңірінен кетудің қажеті жоқ. Білім беру мекемелерін орталықсыздандыру жергілікті деңгейде, мысалы, қызмет көрсету саласында жұмыс орындарын құрып, жаңа кәсіпорындарды тартады деп күтілуде. Үй жағдайларын неғұрлым тартымды ете отырып, бұл факторлар тұруды таңдауға ықпал етеді.

Қазақстандық студенттердің сыртқы көші-қонының себептері.

Тақырып аясында Қазақстанда жүргізілген арнайы эмпирикалық зерттеулердің аздығынан бұл тақырыпты ашу барысында әдебиеттерді теориялық шолуға мән берілді.

Халықаралық студенттік мобильділік тақырыбы аясында үлкен үлес қосқан еңбектер қатарында Х. С Альбертс және Х.Д. Хазиннің (2013) «АҚШ-тағы шетелдік студенттер мен ғалымдар» атты еңбегі, Р. Брукс [7, б.240] және Дж. Уотерстің (2011) «Студенттердің мобильділігі, көші-қон және жоғары білімді интернационалдандыру» еңбегі [8, б.196], Р. Кинг және П. Рагурамның (2013) «Халықаралық студенттік көші-қон» атты еңбегі жатады [9, б.127].

К. Она және Т. Уотерспун «Халықаралық студенттердің ұтқырлығы және жоғары білікті мамандардың көші-қоны: Канада, АҚШ және Ұлыбританияның салыстырмалы зерттеуі» атты ғылыми мақаласында жүргізген зерттеулерінің нәтижесіне сүйене отырып, келесідей тұжырым жасайды: «Студенттік мобильділіктің негізгі себептерінің бірі қабылдаушы елдерде аспирантурада жұмыс істеу болып табылады. Көлденең талдау көрсеткендей, көптеген бұрынғы шетелдік студенттердің мәртебесі студенттерден жұмысқа рұқсат иелеріне немесе тұрақты тұрғындарға ауысады. Халықаралық студенттердің шамамен 15-35%-ы қабылдаушы елдерде жұмыс істейді және орналасады деп күтілуде; білім деңгейі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым түлектер сол елде қалады» [10, б.132].

Авторлар қабылдаушы елдердің жоғары білікті мигранттар тобы ретінде шетелдік студенттерге деген қызығушылығы келесі екі себепке байланысты деп көрсетеді, біріншіден, ақпараттық технологиялардың дамуымен және өңдеу өнеркәсібіндегі жұмыс орындарының аз дамыған елдерге кетуімен ғылым мен технологиялардағы адами ресурстар инновацияның негізгі көрсеткішіне айналды. Жергілікті жастармен салыстырғанда, Халықаралық студенттер ғылым мен технология саласындағы бағдарламаларға түсу ықтималдығы жоғары, онда алынған дағдыларды басқа жағдайларға оңай ауыстыруға болады. Екіншіден, халықаралық студенттер алдыңғы қатарлы ғылыми бағдарламалар бойынша студенттердің едәуір бөлігін құрайды, бұл олардың оқуын аяқтағаннан кейін қалған жағдайда қабылдаушы елдердің экономикасына қосқан үлесін көрсетеді.

Азия контекстіндегі зерттеулер шетелдік білім беруді азиялық отбасылар арасындағы әлеуметтік мобильділік пен мансаптық өсудің стратегиялық жолы ретінде атап көрсетеді. В. С. Харвидің (2011). «Британдық және үнді ғалымдары Америка Құрама Штаттарына көшеді» мақаласында [11, б.68], Дж.Л. Уотерстің (2006) «Капитал географиясы: Гонконг пен Канада арасындағы Білім, Халықаралық көші-қон және отбасылық стратегия» мақаласында [12, б.179], С. Хуанг пен Б. Йеонің «Трансұлттық отбасылар және олардың балаларының білімі: Сингапурдағы қытайлық «оқу аналары»» атты мақаласында халықаралық студенттердің көші-қоны Азия елдерінде әлеуметтік мобильділік пен мансаптық өсудің стратегиялық жолы ретінде деп тұжырымдайды. Сонымен қатар, халықаралық мобильділік - бұл өзін-өзі ажыратудың құралы ғана емес, сонымен бірге отбасының әлеуметтік ортадағы жағдайы үшін де маңызды болып табылады [13, б.379].

М. Херког, М. Ван де Лаардың (2017) «Үнді студенттері үшін шетелге көшуге ынталандыру және шектеулер» атты мақаласында студенттердің халықаралық көші-қонға ұшырауының себептері көрсетіледі. Мысалы, авторлардың пайымдауынша Үндістанда жоғары білімнің интернационализациясы студенттердің халықаралық көші-қон үрдісіне

баруының негізгі қозғаушы күші болды. Сонымен қатар Үндістандағы орта таптың өсуі шетелдік университеттік бағдарламаларға қол жеткізуіне мүмкіндік берді. Табыстың артуы, экономикалық өсу және ЖОО студенттері санының өсуі Үндістандағы ұтқыр аспиранттар санының өсуінің негізгі себептері болып табылады, және шетелдік студенттерге қатысты саясат білікті мамандар үшін халықаралық бәсекелестіктің құралына айналды. Дәл осы факторлар Қазақстандық студенттердің халықаралық көші-қон үрдісіндегі себептерімен сай келеді деуге болады, алайда зерттеу барысында бұл болжамды тексеру керек. Бұл екі сатылы көші-қон деп аталады, атап айтқанда, алдымен шетелдік студенттерді тарту арқылы, содан кейін бұл студенттерді ұлттық еңбек нарықтары үшін білікті жұмысшылар ретінде ұстау арқылы жүзеге асырылады.

Оқудан жұмысқа дейін тартымды бағыттардың болуы мүдделі студенттер үшін бағыттарды әртараптандыруға әкелді. Үндістанның зерттелген мысалы көрсеткендей, АҚШ пен Ұлыбритания ең маңызды баратын ел болып қала берсе де, Канада мен Жаңа Зеландия сияқты елдерге студенттердің мобильділігінің өсуі байқалады, олар оқу бітіргеннен кейін сол жерде ұзақ мерзімге қалуға ұсыныс жасайды және студенттерді өз қалауы бойынша сол елге тартады [14, б.749].

М. Херког, М. Ван де Лаардың (2017) «Үнді студенттері үшін шетелге көшуге ынталандыру және шектеулер» атты мақаласында көрсетілген зерттеу нәтижесінде көші-қон жоспарлары бар студенттер қабылдаушы елдің ағылшын тілінде сөйлеуі әлдеқайда маңызды деп санайтындығын ашып көрсетеді. Сонымен қатар, халықаралық миграцияға баратын студенттер өздерінің біліктілігіне деген сұранысты, біліктілікті тануды, жақсы зерттеу базасын және жоғары жалақыны мобильділік ниетінсіз студенттерге қарағанда жоғары бағалайды. Бұл мансаптық мүмкіндіктер шетелге адамдарды тартатындығын көрсететін басқа зерттеулерге сәйкес келеді. Сонымен қатар, отбасы үшін қолайлы орта, саяси тұрақтылық, қоғамдық қауіпсіздік және жұмыс қауіпсіздігі де халықаралық көші-қонға баратын студенттер үшін маңызды факторлар болып табылады. Бұл нәтижелер ертерек зерттеулерге сәйкес келеді, бұл тәуекелге бейім адамдардың бұрын-соңды қоныс аудару ықтималдығы аз екенін көрсетеді.

М. Херког, М. Ван де Лаардың (2017) зерттеуінің нәтижесі бойынша халықаралық студенттік мобильділік – бұл отбасылық шешім. Себебі, ата-аналардың қолдауы шетелге көшу үшін моральдық жағынан да, қаржылық жағынан да өте маңызды. Ата-аналар көшуді қолдаудан бас тартқан немесе қиын жағдайға тап болған кезде, мысалы, олардың жасына немесе қаржылық қиындықтарына байланысты, бұл әдетте адамның жеке мүдделеріне нұқсан келтіреді. Бұл тұжырым әлеуметтік таптың орналасқан жері адамдарға кетуге қатысты таңдау үшін, сондай-ақ орналасқан жерді таңдау және тағайындалған қоғамға кірігу жолдары үшін маңызды болып қала беретінін растайды. Әдетте, отбасы алдындағы міндеттемелер әлеуетті жеке бастамалар алдында бірінші орынға қойылады.

Қорытынды

Аталмыш мақала студенттердің көші-қоны туралы пікірталасты байытады. Біліми көші-қон отбасының әлеуметтік капиталы әлеуметтік медиа тұрғысынан белсенді зерттелген қолдау факторы ретінде ғана емес, шектеу ретінде де әрекет ете алатындығын көрсетеді. Зерттеулердің нәтижелерін ескере отырып, Қазақстандық студенттердің халықаралық және ішкі көші-қонының ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді себеп-салдарын білу мақсатында әлеуметтанулық зерттеудің жаңа құралын құрудың қажеттігі байқалды.

Жүргізілген талдау бойынша студенттердің халықаралық мобильдігін басқару, жоғары білікті экономикаға бағытталған басқа ұлттық стратегиялардың ішінде ешқашан экономикалық өнімділік мәселесі ретінде болмайды, бірақ ұлттық мүдделердің ұжымдық мақсатын қамтиды. Шын мәнінде, қабылдаушы елдер өз беделі мен заңдылығын сақтау және нығайту үшін әртүрлі мүдделі тараптардың алаңдаушылығын теңестіруге тырысады. Демек, бір иммиграциялық жүйе басқа білікті жұмысшыларды тарту тұрғысынан басқасына қарағанда жоғары білікті көші-қонды басқару стратегиясының бөлігі ретінде халықаралық

студенттік мобильділікті басқару қарапайым дағдыларды қалыптастырудан асып түседі және іс жүзінде әр қабылдаушы елдегі нақты әлеуметтік қатынастар мен билік күресін білдіреді.

References:

1. Islyami A. *Internal Migration in Kazakhstan. // Internal Migration in the Countries of Asia. Ed. Bell M., Bernard A., Charles-Edwards E., Zhu Y. // Springer, Cham. – 2020. - p. 365.*
2. Lee, J.T., Kuzhabekova, A. *Reverse flow in academic mobility from core to periphery: motivations of international faculty working in Kazakhstan. //High Educ. - 2018. - p.369.*
3. Taylor, J.E., and P.L. Martin. *Human capital: Migration and rural population change. // In Handbook of agricultural economics/ Ed. B.L. Gardner and G.C. Rausser // New York: Elsevier Science. - 2001. – p. 457.*
4. Dufhues, T., Buchenrieder, G., Sun, Z. *Изучение вариантов политики в регулировании миграции из сельской местности в город с помощью байесовской сети: исследование конкретного случая в Казахстане. // Eur J Dev Res. - 2020. - p. 553.*
5. Rérat, P. *Migration and post-university transition. // Why do university graduates not return to their rural home region? // - Geographica Helvetica 71 (4). – 2016. - p. 271.*
6. *Employment for graduates, Russian translation. //Astana: Government of the Republic of Kazakhstan. Электронный ресурс// Режим доступа: // <https://egov.kz>.*
7. Alberts, H. C., Hazen, H.D. *International students and scholars in the United States. //Basingstoke: Palgrave Macmillan US. - 2013. - p. 240.*
8. Brooks, R., Waters, J. *Student mobilities, migration and the internationalization of higher education. // Basingstoke: Palgrave Macmillan. – 2011. p. 196.*
9. King, R., Raghuram, P. *International student migration. // Special issue, Population, Space and Place, 19 (2). – 2013. - p.127.*
10. She, Q., Wotherspoon, T. *International student mobility and highly skilled migration: a comparative study of Canada, the United States, and the United Kingdom. // SpringerPlus 2. – 2013. - p.132.*
11. Harvey, W. S. *British and Indian scientists moving to the United States. //Work and Occupations, 38(1). – 2011. p. 68.*
12. Waters, J. L. *Geographies of capital: education, international migration and family strategies between Hong Kong and Canada. // Transactions of the Institute of British Geographers, 31. – 2006. – p. 179.*
13. Huang, S., Yeoh, B. S. A. *Transnational families and their children’s education: China’s “study mothers” in Singapore. // Global Networks, 5. – 2006. - p. 379.*
14. Hercog, M., van de Laar, M. *Motivations and Constraints of Moving Abroad for Indian Students. // Int. Migration & Integration, 18. - 2017. - p.749.*